

**Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu
(Consultative Council Of European Judges - CCJE)**

ARVAMUS nr 7 (2005)

Teadmiseks Euroopa Nõukogu Ministrite Komiteele

Teemal „Õigusemõistmine ja ühiskond”

Vastu võetud CCJE 6-l istungil
(Strasbourg, 23 -25 november 2005)

SISSEJUHATUS

1. Aastaks 2005 anti Euroopa Kohtunike Konsultatiivkomiteele (CCJE) ülesanne¹ koostada Euroopa Nõukogu Ministrite Komiteele teadmiseks arvamus teemal „Õigusemõistmine ja ühiskond”.
2. Selles kontekstis arutas CCJE läbi järgmised Euroopa kohtunike globaalse tegevuskava punktid:
 - suhted avalikkusega, kohtute hariv roll demokratlikus ühiskonnas (vt tegevusplaani osa V b),
 - suhted kõigiga, kes on kohtumenetlusse kaasatud (vt tegevuskava osa V c),
 - kohtumenetluses ja –otsustes kasutatava keele mõistetavus, lihtsustamine ja selgus (vt tegevuskava osa V d).
3. Ettevalmistav töö tehti järgnevale tuginedes:
 - Euroopa Nõukogu *acquis*, aga ka Euroopa Ülemkohtute Presidentide 5. nõupidamise „Kõrgem kohus: avalikkus, nähtavus ja läbipaistvus” (Ljubljana, 6 -8 oktoober 1999) tulemused, Kohtunike Ühingute esimeeste konverents „Õigusemõistmine ja ühiskond” (Vilnius, 13 -14 detsember 1999) tulemused ja Euroopa ministrite massimeedia alase konverentsi (Kiiev, 10 – 11 märts 2005) tulemused;
 - delegatsioonide vastused küsimustikule (koos selgitavate märkustega), mille CCJE aseesimees koostas ja esitas CCJE plenaaristungile, mis toimus 22 – 24 novembrini 1004 Strasbourgis;

¹ Vaata Ministrite Komitee poolt aseministrite 876-l kohtumisel (17. märtsil 2004, punkt 10.1) CCJE-le aastateks 2004-2005 antud juhendeid ja volitusi.

-- ettekanne, mille antud teemal koostas ekspert Eric COTTIER (Šveits);

-- Euroopa kohtunike teisest konverentsist osavõtjate kaastööd teemal „Õigusemõistmine ja meedia”; konverentsi organiseeris Ministrite Komitee Poola presideerimise raames CCJE initsiatiivil ja Poola Justiitsministeeriumi toel Euroopa Nõukogu koostöös Poola Riikliku Kohtunõukoguga (Krakow, 25 – 26 aprill 2005)²;

-- CCJE töörühma (CCJE-GT) 2005. aastal koostatud arvamuse projekt.

4. Käesolevat arvamust ette valmistades töötas CCJE läbi ka „Varssavi deklaratsiooni”, mis võeti vastu 16 – 17 mail 2005 varssavis toimunud Euroopa Nõukogu Riigi- ja Valitsusjuhtide Kolmandal Tippnõupidamisel ja milles taaskinnitati pühendumist „õigusriigi tugevdamisele kogu kontinendil, rajanedes Euroopa Nõukogu potentsiaalile standardeid kehtestada”. Selles kontekstis rõhutasid riigi- ja valitsusjuhid „sõltumatu ja tõhusa kohtusüsteemi rolli liikmesriikides”.

5. See arvamus puudutab (A) kohtu suhteid avalikkusega, keskendudes kohtute harivale rollile demokraatlikus ühiskonnas, (B) kohtute suhteid menetlusse kaasatud isikutega, (C) kohtute suhteid ajakirjandusega ning (D) kohtumenetluses ja –otsustes kasutatava keele mõistetavust, lihtsustamist ja selgust.

A. KOHTUTE SUHTEDE AVALIKKUSEGA ARVESTADES KOHTUTE ROLLI DEMOKRAATLIKUS ÜHISKONNAS

6. Demokraatia areng Euroopa riikides tähendab, et kodanikud peaksid saama asjakohast teavet riigivõimukorralduse ja õigusaktide koostamise tingimuste kohta. Sama tähtis on, et kodanikud teaksid, kuidas toimivad õigusemõistmise institutsioonid.

7. Õigusemõistmine on demokraatlike ühiskondade oluline komponent. Selle eesmärgiks on lahendada poolte vaidlusi ning langetatud otsustega täita nii „normatiivset” kui ka „harivat” rolli, andes kodanikele asjakohaseid juhtnööre, teavet ja kinnitust selle kohta, mida seadused ja nende praktikas kohaldamine tähendavad.³

8. Kohtud on – ja seda ka laiema üldsuse silmis – seaduslike õiguste ja kohustuste sedastamiseks ning sellega seonduvate vaidluste lahendamiseks õige foorum; avalikkus

² Konverentsist osavõtjad – kohtunikud ja teised sellest teemast ametlaselt huvitatud isikud, sealhulgas meedia ja rahvusvaheliste organisatsioonide esindajad, parlamendisaadikud ja eksperdid – keskendusid ühelt poolt Euroopa Inimõiguste Konventsiooni vastavatele sätetele, Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale ja Euroopa Nõukogu dokumentidele, mis käsitlevad õigust avalikule teabele, mida ajakirjandus efektiivselt kaitseb ning teiselt poolt nõudeid, mis tulenevad õigusest asja õiglasele ja avalikule arutamisele sõltumatu ja erapooletu õigusemõistmise volitustega instantsi ees kaitsmaks inimväärikust, privaatsust, teiste inimeste maine ning süütuse presumptsiooni, -- seda kõike eesmärgiga leida viise nende põrkuvate õiguste ja vabaduste tasakaalustamiseks.

³ Vt Euroopa Ülemkohtute Presidentide viienda nõupidamise järelduste punkti 2 (Ljubljana, 6 – 8 oktoober 1999).

austab kohtuid ja usaldab nende suutlikkust seda ülesannet täita.⁴ Ometi on arusaam kohtunike rollist demokraatlikus ühiskonnas – eeskätt arusaam, et kohtuniku ülesanne on kohaldada kehtivat õigust õiglaselt ja erapooletult, pööramata vähemutki tähelepanu ühiskondlikule ja poliitilisele survele – riigiti ja sõltuvalt ühiskondlik-majanduslikest oludest Euroopas väga erinev. Sellest tulenevalt ei ole ka usalduse tase kohtute suhtes igal pool ühesugune.⁵ Seega aitaks adekvaatne informatsioon teistest võimuharudest täiesti sõltumatute kohtunike ülesannete ja rolli kohta tõhusalt suurendada arusaamist, et kohtud on demokraatlike põhiseaduslike süsteemide nurgakiviks ning et kohtute tegevusele on seatud piirid.

9. Enamiku kodanike kokkupuuted kohtusüsteemiga piirduvad nende endi osalusega kohtumenetluses, kas siis protsessiosalise, tunnistaja või kohtukaasistujana. Kohtute rolli ja tegevuse kohta avalikkusele teabe jagamisel on ajakirjanduse roll otsustava tähtsusega (vt edaspidi osa C); ent lisaks ajakirjanduse vahendusel suhtlemisele rõhutati CCJE diskussioonides vajadust kohtute ja avalikkuse vahetuks suhtlemiseks. Õigusemõistmise integreerimiseks ühiskonda on tarvis, et kohtud end avaksid ja õpiksid oma olemasolust teada andma. See ei tähenda, et kohtud tuleks muuta meediatsirkuseks, mõte on selles, et õigusemõistmise protsess tuleb muuta läbipaistvamaks. Tuleb nõustuda seisukohaga, et täielik läbipaistvus on võimatu, eeskätt seetõttu, et tuleb kaitsta uurimise efektiivsust ja menetlusega seotud isikute huve, ometi pole kahtlust, et arusaamine sellest, kuidas kohtusüsteem toimib, on hariva väärtusega ning peaks aitama suurendada üldsuse usaldust kohtute tegevuse suhtes.

10. Õigusemõistmise institutsioonidele ligipääsu suurendamise esimeseks mooduseks on võtta üldmeetmeid üldsuse teavitamiseks kohtute tegevusest.

11. Selles kontekstis soovib CCJE viidata oma arvamuses 6 (2004) väljendatud soovitudele, mis puudutavad kohtute harivat rolli ja vajadust korraldada kohtute külastusi koolilastele ja üliõpilastele ja mis tahes muudele gruppidele, kellele kohtute tegevus huvi pakub. See ei muuda aga tõsiasja, et riigil lasub tähtis kohustus anda kõigile – kas koolis või ülikoolis – kodanikuõpetust, pöörates sealjuures märkimisväärset tähelepanu kohtusüsteemile.

12. Suhtlemisreform on efektiivsem, kui sellesse vahetult kaasatakse need, kes ise süsteemis töötavad. Koolide ja ülikoolide (mitte ainult õigusteaduskonna) programmid peaksid sisaldama kohtusüsteemi kirjeldust (ka kohtunike esinemist õpilaste ees), kohtute külastamist ja kohtumenetluse aktiivõpet (rollimängud, istungite külastamine, jne).⁶ Selles vallas saavad kohtud ja kohtunike ühingud koolide, ülikoolide ja muude haridusasutustega koostööd teha, võimaldades õppeprogrammide ja avalike debattide raames kohtuniku spetsiifilise pilgu läbi asju näha.

⁴ Vt nt Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus Sunday Times vs. Ühendkuningriik, otsus 26. aprillist 1979, Seeria A, nr 30, kus öeldakse, et käesolevas tekstis nimetatud mõisted sisalduvad EIÕK artikli 10 väljendis „õigusemõistmise autoriteet”.

⁵ Vt Kohtunike Ühingu esimeeste konverentsi „Õigusemõistmine ja ühiskond” (Vilnius, 13 -14 detsember 1999) lõppjäreluste punkti 1.

⁶ Vt Kohtunike Ühingu esimeeste konverentsi „Õigusemõistmine ja ühiskond” (Vilnius, 13 -14 detsember 1999) lõppjäreluste punkti 1.

13. CCJE on juba väljendanud üldhoiakut, et kohtud ise peaksid osalema õigusemõistmist puudutava teabe levitamises (perioodiliste raportite, trükitud teatmike, interneti, infopunktide jne kaudu); ka on CCJE juba soovitanud haridusprogrammide väljatöötamist eesmärgiga anda spetsiifilist informatsiooni (nt menetluste iseloomu kohta; menetluse keskmise pikkuse kohta erinevates kohtutes; kohtukulude kohta; pooltele kättesaadavate vaidluste lahendamise alternatiivsete meetodite kohta; teedrajavate kohtuotsuste kohta) (vt CCJE arvamuse 6 (2004) punktid 12 – 15).

14. Kohtud peaksid osalema riigi teiste institutsioonide (justiits- ja haridusministeeriumid, ülikoolid jne) korraldatud raamprogrammides. Kuid CCJE arvates peaksid kohtud selles valdkonnas ka oma initsiatiivi üles näitama.

15. Seni on kohtud ise, küll detailselt reglementeerimata moel, korraldanud suhteid õigusteenuste kasutajatega, ent kohtud ei ole soovinud omada vahetuid suhteid laiema üldsusega, kes menetlusse kaasatud ei ole. Istungite avalikkust Euroopa Inimõiguste Konventsiooni (EIÕK) artikli 6 tähenduses on traditsiooniliselt vaadeldud kui kohtute ja üldsuse vahelist ainukest kokkupuutepunkti, tehes seeläbi massimeediast kohtu ainukese „vestluskaaslase”. Niisugune hoiak on kiiresti muutumas. Tänapäeval ei arvata enam, et kohtunike kohustus olla erapooletu ja teostada kaalutusõigust, takistaks kohtutel mängida aktiivset rolli üldsuse informeerimisel, sest see roll on üks kohtute sõltumatuse loomulikke garantiisid. CCJE leiab, et riigid peaksid julgustama oma kohtunikke neis küsimustes aktiivsust üles näitama, laeindades ja suurendades oma „harivat rolli”, nagu eespool punktide 9 – 12 kirjeldatud. Hariv roll ei piirdu enam üksnes otsuste tegemisega: kohtud peavad toimima ka kui „teabe edastajad” ja „vahendajad”. CCJE leiab, et kui siiani on kohtud lihtsalt nõustunud vastava kutse korral haridusprogrammides osalema, siis nüüd on vaja ise selliseid programme käivitama hakata.

16. CCJE arutas läbi üldsusele suunatud samme, mida kohtud saaksid astuda sõltumatult ajakirjandusest ja /või tegevustest, mida korraldavad teised institutsioonid. Kaaluti ja soovitatakse järgmisi meetmeid:

- kohtute juurde kodanike vastuvõtmise ja informeerimisega tegelevate osakondade loomine;
- trükiste levitamine, kohtute internetilehekülgede avamine;
- kohtute poolt hariduslike foorumite ja / või regulaarsete koosolekute korraldamine, mis oleksid avatud kodanikele, ühiskondlikele huvigruppidele, poliitikakujundajatele, üliõpilastele („selgitustööprogrammid).

17. „Selgitustööprogrammidele” pühendas CCJE eraldi arutelu. CCJE täheldab huviga, et mõnedes riikides on kohtud korraldanud – enamasti koostöös teiste aktiivsete ühiskonnagruppidega – hariduslikke üritusi, mille raames kutsutakse õpetajad, õpilased, lapsevanemad, juristid, kogukonna liidrid ja ajakirjanikud kohtutesse kohtunikega suhtlema ja õigusemõistmise süsteemi kogema. Tavaliselt kasutatakse sellistes programmides ettevalmistatud materjalidega professionaale ning need on ühtlasi õpetajate kutsealase enesetäiendamise võrgustikuks.

18. Mõned meetmed on kavandatud isikutele, kes kas sotsiaal-majanduslike või kultuuriliste tingimuste tõttu ei ole täiel määral oma õigustest ja kohustustest teadlikud ja seetõttu ei kasuta oma õigusi või – veel hullem – kistakse kohtuprotsessidesse seetõttu, et nad pole oma kohustusi täitnud. Kõige suuremat puudust kannatavatele sotsiaalsetele gruppidele räägitakse õiguskaitstesüsteemist läbi programmide, mis on tihedalt seotud „õiguskaitsele ligipääsu” korraldamisega, hõlmates õiguskaitset, avaliku teabe teenistusi, tasuta õigusnõustamist, väikeste nõuetega kohtunikule vahetat ligipääsu ja muu sarnast (vt CCJE arvamuse 6 (2004) osa A).

19. CCJE soovib, et Euroopa kohtunikud ja riigid nii siseriigi kui rahvusvahelisel tasandil toetaksid eelpool kirjeldatud kohtute „selgitustööprogramme”; need peaksid muutuma igapäevasteks. CCJE leiab, et need programmid peaksid minema kaugemale kui lihtsalt üldsuse teavitamine. Need peaksid püüdma kujundada õiget arusaama kohtuniku rollist ühiskonnas. Nimetatud kontekstis leiab CCJE, et sellal kui justiits- ja haridusministeeriumid annavad üldinformatsiooni kohtute toimimise kohta ja määratlevad koolide ja ülikoolide õppekavad, peaks kohtute sõltumatuse põhimõtet austades just kohus olema see õige asutus, kes „selgitustööprogramme” käivitab ja korraldab regulaarseid üritusi, mis seisnevad ülevaadete koostamises, sihtrühmade koosolekute korraldamises, juristide ja õigusteadlaste kutsumises avalikele foorumitele jne. Nende programmide eesmärgiks on suurendada ühiskonna arusaamist oma kohtusüsteemist ja tõsta usaldust selle vastu ning üldisemas plaanis tugevdada kohtute iseseisvust.

20. CCJE leiab, et eelpool kirjeldatud programmide väljatöötamiseks tuleks kohtunikele anda võimalus saada erikoolitust avalikkusega suhtlemise alal. Kohtutel peaks ka olema võimalus võtta tööle personali, kelle ülesandeks oleks suhtlemine haridusasutustega (selle ülesande võib anda ka avalike suhete eest vastutavale ametnikule).

21. CCJE leiab, et erinevate kohalike algatuste, aga ka üleriigiliste „selgitustööprogrammide” koordineerimine tuleks panna arvamuse 1 (2001) punktides 37 ja 45 nimetatud sõltumatule organile. Ettevalmistatud materjalidega professionaale kaasa haarates saaks see organ rahuldada ka poliitika kujundajate, õigusteadlaste ja ühiskondlike huvigruppide keerulisemaid teabevajadusi.

22. CCJE on juba varem soovitanud, et kohtute tegevuseks tuleks tagada piisavad vahendid, mis ei sõltu poliitilistest tõmbetuultest ning et kohtuorganid tuleks kaasata seadusandja otsustesse eelarveliste eraldiste tegemise kohta, näiteks eespool nimetatud sõltumatu organi koordineeriva rolli kaudu (vt arvamus 2 (2001) punktid 5, 10 ja 11). CCJE soovib, et piisavad vahendid tuleks tagada ka kohtusüsteemi selgitavate ja seda süsteemi ja õigusemõistmise põhimõtteid ühiskonnas läbipaistvamaks muutvate algatuste tarvis ning seda kooskõlas arvamuses 2 (2001) väljendatud põhimõtetega. „Selgitustööprogrammidega” seonduvad kulutused tuleks eelarves eraldi ette näha, nii et neid ei arvataks maha kohtute tegevuseelarvest.

23. CCJE diskussioonidest ilmnes, et ühiskonnas õigusemõistmisest õige arusaama kujundamisel kehtivad prokuröride suhtes samad põhimõtted, mis kohtunike suhtes. Prokuröre puudutavat Euroopa Nõukogu *acquis'd*⁷ silmas pidades peab CCJE tähtsaks, et riiklikud süüdistajad annaksid oma panuse üldsuse teavitamisel menetluse selle osa kohta, mis nende jurisdiktsiooni alla jääb.

B. KOHTUTE SUHTED PROTSESSIOSALISTEGA

24. Kuvandit, mis avalikkusele õigusemõistmise süsteemist jääb, mõjutab ajakirjandus, kuid väga suurel määral teevad seda ka muljed, mis kodanikele jäävad kohtumenetluses kas poolena, kohtukaasistujana või tunnistajana osalemisest.

25. On halb, kui õigusemõistmise süsteem jätab oma liikmete (kohtunike, prokuröride, kohtuametnike) kaudu mulje, et on mingil moel eelarvamustest kantud või ebaefektiivne. Sellist liiki negatiivne kuvand levib kergesti.

26. Oma varasemates arvamustes (eeskätt arvamustes 1 (2001), 3 (2002) ja 6 (2004)) on CCJE käsitlenud vajadust, et kohtunikud säilitaksid (nii faktiliselt kui ka nähtavalt) range erapooletuse ning et kohtud leiaksid vaidlustele mõistliku aja jooksul õiglased lahendused. Käesolev arvamus käsitleb seda, kuidas vältida teadmatust ja valearusaamu õigusemõistmise süsteemi ja selle toimimise kohta ja kuidas neid korrigeerida.

27. CCJE leiab, et kohtu rollist parema arusaamise kinnistamiseks on tarvis teha jõupingutusi tagamaks, et nii palju kui võimalik oleks üldsuse arusaam õigusemõistmise süsteemist tõetruu ja peegeldaks kohtunike ja kohtute personali pingutusi võitmaks üldsuse austust ja usaldust kohtu suutlikusse oma ülesandeid täita. Niisugused jõupingutused peavad selgelt ära näitama ka, et sellel, mida õigusemõistmise süsteem saab ära teha, on omad piirid.

28. Üldsusega suhete parandamiseks on mitmed õigusemõistmise süsteemid ja individuaalsed kohtud käivitanud programme, mis aitavad kujundada (a) kohtunike, kohtupersonali, advokaatide jne eetika-alast koolitust; (b) kohtute töövahendeid; (c) kohtumenetlusi.

a) kohtunike, kohtupersonali, advokaatide jne eetika-alane koolitus

29. Mõnede koolituskavade eesmärgiks on tagada, et kõigist kohtu tegevuse aspektidest paistaks välja, et kohus kohtleb kõiki pooli ühtesuguselt, s.t erapooletult ja ilma diskrimineerimiseta rassi, soo, usu, etnilise kuuluvuse või sotsiaalse staatuse alusel. Kohtunikud ja kohtupersonal on õpetatud ära tundma olukordi, milledes üksikisik võib tunda või talle võib tunduda, et temasse suhtutakse eelarvamusega, ning nad on õpetatud lahendama selliseid olukordi viisil, mis suurendab usaldust ja austust kohtu vastu.

⁷ Vt Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec (2000) 19 riikliku süüdistaja rollist kriminaalõigusemõistmise süsteemis.

Advokaadid ise organiseerivad ja neile korraldatakse eetika-alast koolitust, et nad tahtlikult ega tahtmatult ei suurendaks usaldamatust õigusemõistmise süsteemi vastu.

b) kohtute töövahendid

30. Mõned koolituskavad käsitlevad kohtute suhtes tekkida võiva usaldamatuse põhjusi, mis peituvad kohu sisemises korralduses. Näiteks suurendab riikliku süüdistaja tooli tõstmine kohtunike omadest eemale, kaitseadvokaadiga samale tasandile, muljet vahendite võrdsusest, mille tagamist kohtult oodatakse. Samamoodi võib põhjusest eelarvamusliku suhtumise või kohtunike sõltumatuse puudumise hirmu hajutada see, kui kohtuhoomest kõrvaldatakse mis tahes visuaalsed viited mingile spetsiifilisele religioonile või poliitilisele võimule. See, kui süüdistataval lubatakse kohtus viibida ilma käeraudadeta, isegi kui too enne istungit vahi alla viibis – välja arvatud turvariski korral – ja turvatarade asendamine kohtus muude turvameetmetega, võib aidata luua selgemat muljet, et kohtud ka tegelikult tagavad süütuse presumptsiooni, millele süüdistataval õigus on. Mainimist väärib ka see kasu, mida kohtute läbipaistvuse seisukohast annab kohtu vastuvõtuteenistuse loomine, mis annaks kohtuteenuste kasutajatele teavet menetluse läbiviimise kohta või mõne konkreetse kohtuasja edenemise kohta või aitaks neil formaalsusi täita ja – kui kohturuumide paigutus seda võimaldab – saata neid sellesse kabinetti või kohtusaali, mida nad otsivad.

c) kohtumenetlus

31. Mõned meetmed on kavandatud eesmärgiga loobuda protseduurilistest sammudest, mis võivad kedagi solvata (kohustuslikud religioossed viited vande andmisel, viisakusväljendid jne). Mõnede meetmetega püütakse rakendada menetlusi, mis tagavad näiteks, et enne kohtusaali minekut kohtutöötaja kohtub poolte, kohtukaasistujate või tunnistajatega – kõigiga koos või igaühega eraldi – ja kirjeldab kas suuliselt või sotsiaalteadlastega koostöös väljatöötatud audio-visuaalseid materjale kasutades, mis neid tõenäoliselt ees ootab. Niisuguste selgituste eesmärgiks on hajutada väärarusaamasid sellest, mis kohtus tegelikult aset leiab.

32. CCJE toetab kõiki punktides 29, 30 ja 31 kirjeldatud meetmeid, kui need aitavad tugevdada muljet, et kohtunikud on erapooletud ja aitavad kaasa nõuetekohasele õigusemõistmisele.

C. KOHTU SUHTED AJAKIRJANDUSEGA

33. Ajakirjandus omab ligipääsu kohtuid puudutavale teabele ja kohtuistungitele siseriiklikus õiguses sätestatud viisil ja allutatuna selles ettenähtud piirangutele (vt soovitud Rec (2003) 13 kriminaalmenetlustega seoses ajakirjandusele teabe andmise kohta). Ajakirjandusprofessionaalidel on täielik vabadus otsustada, missuguseid lugusid avalikkuse luubi alla seada ja kuidas neid esitada. Ei tohiks olla mingeid katseid takistada ajakirjandust õigusesüsteemi korraldust või toimimist kritiseerimast. Õigusemõistmise süsteem peaks aktsepteerima ajakirjanduse rolli, sest kõrvalseisjana suudab ajakirjandus

tuua välja puudusi ja anda konstruktiivse panuse kohtu tövõtete ja kohtuteenuste kvaliteedi tõstmisesse.

34. Kohtunikud väljendavad end eelkõige otsuste kaudu ja nad ei peaks oma otsuseid ajakirjanduses selgitama ega esinema tehtud otsuseid puudutavate avaldustega. Sellele vaatamata oleks kasulik kohtu ja ajakirjanduse vahelisi kontakte parandada, et

- i) suurendada vastastikust mõistmist selle suhtes, mis rolli kumbki täidab;
- ii) teavitada avalikkust kohtutöö iseloomust, ulatusest, piirangutest ja keerukusest;
- iii) parandada konkreetsete kohtuasjade kajastamisel tekkinud võimalikke faktivigu.

35. Kohtunikel peaks olema järelevalvevolitused kohtu pressiesindaja või ajakirjanikega suhtleva personali üle.

36. CCJE soovib viidata Euroopa kohtunike teise konverentsi (vt eespool punkt 3) lõppjäreldele, milles paluti, et Euroopa Nõukogu aitaks kaasa regulaarsete kokkusaamiste korraldamisele kohtunike ja ajakirjanduse esindajate vahel ning kaaluks Euroopa deklaratsiooni koostamist õigusemõistmise ja ajakirjanduse suhete kohta, mis oleks täienduseks soovitusele Rec (2003) 13 kriminaalmenetlustes kohta ajakirjanduse kaudu teabe jagamise kohta.

37. Riigid peaksid soodustama mõttevahetust mõlema elukutse esindajate vahel, eeskätt ümarlaua vormis, eesmärgiga mõlema probleeme esile tõsta ja selgitada. CCJE leiab, et Euroopa Nõukogul oleks kasulik luua või toetada selliseid kontakte Euroopa tasandil, et saavutada Euroopa tasandi arusaamade suurem ühtsus.

38. Ajakirjandusõppeasutusi tuleks õhutada korraldama õigusemõistmise institutsioone ja menetlusi puudutavaid kursusi.

39. CCJE arvates peaks mõlema elukutse (kohtunike ja ajakirjanike) esindajad koostama teise poolega esindajatega hea suhtlemistava ja kohtuasjade kajastamise koodeksid. Sellist süsteemi juba omavate riikide praktika näitab, et mõistlik oleks, et kohtunikud määratlevad, missugustel tingimustel kohtuasjade kohta ajakirjandusele avaldusi tehakse ja ajakirjanikud omakorda koostavad endale juhtnõõrid pooleliolevate asjade kajastamiseks, menetlusse kaasatud isikute (pooled, kannatanud, tunnistajad, süüdistajad, kohtu-uurijad, kohtunikud) nimede (või piltide) avaldamise ja suurt üldsuse tähelepanu pälvinud kohtuasjades tehtud otsuste kajastamise kohta. Kooskõlas oma arvamuse 3 (2002) punktiga 40 soovitab CCJE siseriiklikel kohtutel selles suunas samme astuda.

40. CCJE soovitab luua tõhusa mehhanismi, näiteks sõltumatu organi vormis, lahendamaks probleeme, mida tekitavad ajakirjanike ülevaated kohtuasjadest või raskusi, mis ajakirjanikel tekivad teavitamise kohustuse täitmisel. Selline organ annaks üldisi soovitusi eesmärgiga täheldatud probleemide kordumist vältida.

41. Samuti on tarvis õhutada looma kohtute vastuvõtu- ja teabeteenistusi ja seda mitte ainult selleks, et kodanikke vastu võtta ja kohtuteenuste kasutajatele abiks olla – nagu

eespool nimetatud –vaid ka selleks, et aidata ajakirjanikel kohtusüsteemi tegemistest paremini aru saada.

42. Niisugused teenistused, millede üle kohtunikud peaksid järelvalvet teostama, võiksid teenida järgmisi eesmärke:

- edastada ajakirjandusele kohtuotsuste lühikokkuvõtteid;
- anda ajakirjandusele faktiteavet kohtuotsuste kohta;
- suhelda ajakirjandusega erilist avalikku huvi tekitavates asjades;
- anda faktiselgitusi või parandada fakte ajakirjanduses kajastatud asjades (vt ka eespool punkt 34 iii). Kohtu vastuvõtuteenistus või pressiesindaja⁸ võiks ajakirjandusele selgitada konkreetsete asjadega seotud küsimusi ja õiguslikke probleeme, kanda hoolt istungite logistika eest, astuda vajalikke korralduslikke samme, eeskätt selleks, et kaitsta istungitest osavõtvaid pooli, kohtukaasistujaid või tunnistajaid.

43. Teavet, mida kohtud ajakirjandusele annavad, saab edastada läbipaistval ja diskrimineerimist välistaval moel.

44. Küsimuse üle, kas TV kaameraid tuleks kohtusaali lubada – väljaarvatud puhtmenetluslikel eesmärkidel – on väga palju diskuteeritud, nii Euroopa kohtunike teisel konverentsil (vt eespool punkt 3) kui ka CCJE koosolekul. Mõned liikmed on väljendanud tõsiseid kahtlusi seoses sellise kohtute töö eksponeerimise uue vormiga.

45. Kohtuistungite avalikkus on demokraatlikus ühiskonnas üks fundamentaalseid menetluslikke garantiisid. Kuigi rahvusvaheline õigus ja siseriiklikud õigusaktid lubavad teha erandneid põhimõttest, et kohtumenetlus tuleks läbi viia avalikult, on oluline, et need erandid piirduksid vaid EIÖK artiklis 6 lubatutega.

46. Avaliku menetluse põhimõte tähendab, et kodanikud ja professionaalsed ajakirjanikud lubatakse kohtusaali, kus istung toimub, ent viimase aja audio-visuaalne tehnika annab edastatud sündmustele niisuguse mõju, mis muudab avaliku kohtuistungi mõiste täiesti teistsuguseks. See võib tõsta üldsuse teadlikkust kohtumenetluse läbiviimise kohta ja parandada kohtusüsteemi kuvandit, ent samas valitseb oht, et TV kaamerate olemasolu kohtusaalis häirib menetlust ja muudab protsessi haaratud isikute (kohtunikud, süüdistajad, advokaadid, pooled, tunnistajad jne) käitumist.

47. Kui kohtuistungist tehakse telesalvestus, tuleks kasutada fikseeritud kaameraid ja kohtu eesistujal peaks olema õigus otsustada filmimise tingimuste üle ja mis tahes hetkel filmimine katkestada. Need ja muud vajalikud meetmed peaksid kaitsma asjasse kaasatud isikute huve ja tagama istungi nõuetekohase läbiviimise.

48. Arvesse tuleks võtta ka menetlusse haaratud isikute arvamust, eriti teatud liiki menetlustes, mis inimeste eraasju puudutavad.

⁸ Vt Euroopa Ülemkohtute Presidentide viienda nõupidamise (Ljubljana, 6 – 8 oktoober 1999) lõppjärelduste punkti 4, milles samuti selgelt väljendatakse, et pressiesindaja ei tohiks esitada isiklike arvamusi juba tehtud otsuste ega pooleliolevate asjade kohta.

49. Pidades silmas televisiooniülekanne eriti tugevat mõju ja ohtu, et see õhutab ebatervet uudishimu, kutsub CCJE ajakirjandust üles enda jaoks välja töötama ametialaseid käitumiskodekseid, eesmärgiga tagada filmitava menetluse tasakaalustatud kajastamine nii, et ülevaade asjast oleks objektiivne.

50. Kohtistungite filmimiseks rangelt määratletud otstarbel võivad olla ülekaalukad põhjused, näiteks hariduslikud kaalutlused või see, et erilist ajaloolist tähtsust omavat istungit tulevaseks kasutamiseks filmile jäädvustada. Niisugustel juhtudel rõhutab CCJE vajadust kaitsta sellise istungi osalisi, tagades eeskätt, et filmimise meetodid ei häiri istungi nõuetekohast läbiviimist.

51. Ajakirjandus mängib küll otsustavat rolli, garanteerides üldsusele õiguse saada teavet ja tegutsedes Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul „demokraatia valvekoerana”, kuid ta võib mõnikord tungida inimeste privaatsusesse, kahjustades nende maine või kahjustades süütuse presumptsiooni, -- need on teod, mille eest isikutel on õigus kohtus kaitset otsida. Sensatsiooniliste lugude otsingud ja ajakirjandusväljaannete omavaheline konkurents kannavad endas äärmustesse laskumise ja eksimise ohte. Kriminaalasjades juhtub, et ajakirjandus kirjeldab süüdistatavat kui süüdlast või eeldab tema süüd veel enne kui kohus on süü tuvastanud. Hilisema õigeksmõistva otsuse korral võivad meediakajastused olla põhjustanud pöördumatut kahju tema mainele ja kohtuotsusega seda olematuks teha ei saa.

52. Seetõttu tuleb kohtutel, kooskõlas Euroopa Inimõiguste Kohtu pretsedendiõigusega, täita kohustust tasakaalustada sellised vastanduvad väärtused nagu inimväärikuse, privaatsuse, maine ja süütuse presumptsiooni kaitse ning teabevabadus.

53. Euroopa kohtunike teise konverentsi (vt eespool punkt 3) lõppjäreldest öeldakse, et isikuõiguste (nagu maine, väärikus või privaatsus) rikkumiste korral tuleks piirduda kriminaalasjadega vaid erandjuhtudel.⁹ Ometi on kohtutel ülesanne tagada, et tsiviilkahjusid määratakse arvestades mitte üksnes kannatanu kantud kahju vaid ka rikkumise raskust ja seda, kui laialdaselt seda ajakirjanduses kajastati.

54. Tsensuurisüüdistuste vältimiseks rangelt defineeritud erandjuhtudel peaks kohtutel olema õigus võtta kiireloomulisi meetmeid, peatamaks kõige tõsisemaid sekkumisi inimeste isikuõigustesse (nagu maine, väärikus või privaatsus) kas trükiste konfiskeerimise või eetrikeeluga.

55. Kui ajakirjandus esitab kohtu aadressil pretensioone või kriitikat (või teevad seda poliitikud või ühiskonnategelased ajakirjanduse vahendusel) õigusemõistmisega seonduvatel põhjustel, siis leiab CCJE, et kohtunike vaoshoituse nõuet silmas pidades peaks asjaomane kohtunik hoiduma vastamast samade kanalite kaudu. Arvestades, et kohtud saavad ajakirjanduses levitatud valeinformatsiooni korrigeerida, usub CCJE, et

⁹ Vt Ministrite ajakirjanduspoliitika alasel konverentsil (Kiiev, 10 – 11 märts 2005) vastu võetud tegevuskava punkti 28, millega kinnitati vajadust koostada ülevaade laimuasju reguleerivatest õigusaktidest liikmesriikides.

siseriiklikel kohtunikel oleks kasulik toetuda isikutele või organile (nt kõrgem kohtunõukogu või kohtunike ühing), kes on vajadusel suutelised ja valmis sellistele pretensioonidele või rünnakutele kiirelt ja tõhusalt reageerima.

D. KOHTUMENETLUSES JA –OTSUSTES KASUTATAVA KEELE MÕISTETAVUS, LIHTSUSTAMINE JA SELGUS

56. Keel, mida kohtud menetluses ja otsustes kasutavad, pole mitte üksnes mõjus vahend hariva rolli täitmiseks (vt eespool punkt 6), vaid see on konkreetse kohtuasja poolte jaoks ilmselgelt ja vahetult „õigus praktikas”. Seetõttu on soovitatav, et kohtud kasutaksid mõistetavat, lihtsat ja selget keelt.¹⁰

57. CCJE täheldab, et mõnede Euroopa riikide kohtunikud usuvad, et hästi lühikesed otsused tugevdavad kohtuotsuste autoriteeti; teises riikides tunnevad kohtunikud jälle, et kehtiv õigus või praktika kohustab neid otsuse kõiki aspekte pikalt seletama.

58. CCJE ei sea endale eesmärgiks seda siseriiklikest õiguskultuuridest tugevalt mõjutatud küsimust sügavuti käsitleda, ent leiab siiski, et lihtsamast ja selgemast keelekasutusest oleks kasu, sest see muudab õigusriigi põhimõtte kodanikele mõistetavamaks ja etteaimatavamaks, vajadusel õigusasjatundja abiga, nagu Euroopa Inimõiguste Kohtu pretsedendiõiguses öeldakse.

59. CCJE leiab, et kohtukeel peaks olema mõttetihe ja arusaadav, otsese vajaduse puudumisel ei oleks tarvis kasutada ladinakeelseid või muid üldsusele raskesti mõistatavaid väljendeid.¹¹ Õiguspõhisteid ja –norme saab üsna hästi selgitada õigusakte või kohtupraktikat tsiteerides.

60. Selgus ja mõttetihedus ei peaks olema absoluutseks eesmärgiks, sest kohtunik peab saama oma otsuses säilitada täpsuse ja põhistuse täielikkuse. CCJE on arvamisel, et kohtuotsuste põhistamist reguleerivad õigusaktid või praktika peaksid sätestama, et otsus tuleb alati põhistada, ent kohtunikule tuleks jätta piisava vabadus otsustamiseks, kas – lubatavuse korral – teha suuline otsus (mis vajaduse korral istungi salvestusest transkribeeritakse) ja /või lühike kirjalik põhistatud otsus (nt „*attendu*” stiilis otsus, mida mõnedes riikides kasutatakse) või mahukas kirjalik põhistatud otsus neis asjades, kus ei ole võimalik viidata juurdunud kohtupraktikale ja /või kui seda on vaja faktide selgitamiseks. Lihtsustatud põhistamist võiks kasutada ettekirjutustes, käskkirjades ja muudes menetluslikku tähtsust omavates otsustes, mis ei puuduta poolte materiaalõiguslikke õigusi.

¹⁰ Vt Euroopa Ülemkohtute Presidentide viienda nõupidamise (Ljubljana, 6 – 8 oktoober 1999) lõppjäreldeuste punkti 1.

¹¹ Vt Kohtunike Ühingu esimeeste konverentsi „Õigusemõistmine ja ühiskond” (Vilnius, 13 -14 detsember 1999) lõppjäreldeuste punkti 1.

61. Kohtuotsustes kehastunud õiguse kättesaadavuse oluline aspekt on nende üldsusele hõlpsasti ligipääsetavus.¹² Nimetatud eesmärki silmas pidades soovitab CCJE, et vähemalt kõrgemate kohtute ja muud tähtsad kohtuotsused oleksid interneti kaudu tasuta ja trükitud kujul üksnes paljundamise tasu eest kättesaadavad; tuleks võtta vajalikke meetmeid selleks, et kohtuotsuste levitamisel kaitsta huvitatud isikute, eeskätt poolte ja tunnistajate, privaatsust.

SOOVITUSTE JA JÄRELDUSTE KOKKUVÕTE

A. Kohtute suhted avalikkusega, arvestades kohtute rolli demokraatlikus ühiskonnas

A.1. Riigil lasub tähtis kohustus kanda hoolt, et igaüks saaks koolis või ülikoolis kodanikuõpetust, milles märkimisväärset tähelepanu pööratakse õigusemõistmise süsteemile (vt eespool punkt 11).

A.2. Vastavad kooli- ja ülikooli õppekavad peaksid hõlmama kohtusüsteemi kirjeldust, kohtute külastusi ja kohtumenetluse aktiivõpet. Kohtud ja kohtunike ühingud saavad selles plaanis koolide, ülikoolide ja muude haridusasutustega koostööd teha, pakkudes õppeprogrammides ja avalikes debattides kohtuniku-poolset nägemust (vt eespool punkt 12).

A.3. Kohtud peaksid osalema riigi teiste institutsioonide organiseeritud raamprogrammides ja ise üldsuse teavitamisel aktiivset rolli mängima (vt eespool punktid 14 ja 15).

A.4. Seega soovitatakse järgmisi meetmeid (vt eespool punktid 16 kuni 19):

- kohtutesse vastuvõtu- ja teabeteenistuste loomine;
- trükiste levitamine, kohtute internetilehtede avamine;
- kohtute poolt hariduslike foorumite ja / või regulaarsete koosolekute korraldamine, mis oleksid avatud kodanikele, ühiskondlikele huvigruppidele, poliitikakujundajatele, üliõpilastele jne;
- „selgitustööprogrammid” ja õigusemõistmisele ligipääsu korraldavad programmid.

A.5. Kohtunikele tuleks anda võimalus saada erikoolitust avalikkusega suhtlemise alal ja kohtutel peaks ka olema võimalus võtta tööle personali, kelle ülesandeks oleks suhtlemine haridusasutustega (vt eespool punkt 20).

A.6. Erinevate kohalike algatuste, aga ka üleriigiliste „selgitustööprogrammide” koordineerimine tuleks panna arvamuse 1 (2001) punktides 37 ja 45 nimetatud sõltumatule organile (vt eespool punkt 21).

¹² Vt Euroopa Ülemkohtute Presidentide viienda nõupidamise (Ljubljana, 6 – 8 oktoober 1999) lõppjäreluste punkti 1.

A.7. Piisavad vahendid, mida ei arvata maha kohtute tegevuseelarvest, tuleks tagada kohtusüsteemi selgitavate ja seda süsteemi ja õigusemõistmise põhimõtteid ühiskonnas läbipaistvamaks muutmise algatuste tarvis, aga ka „selgitustööprogrammide” kulude katteks (vt eespool punkt 22).

A.8. Riiklikud süüdistajad peaksid andma oma panuse üldsuse teavitamisel menetluse selle osa kohta, mis nende jurisdiktsiooni alla jääb (vt eespool punkt 23).

B. Kohtute suhted protsessiosalistega

B.1. CCJE leiab, et kohtu rollist parema arusaamise kinnistamiseks on tarvis teha jõupingutusi, tagamaks, et nii palju kui võimalik oleks üldsuse arusaam õigusemõistmise süsteemist tõetruu ja peegeldaks kohtunike ja kohtute personali pingutusi, ning võitmaks üldsuse austust ja usaldust kohtu suutlikkuse vastu oma ülesandeid täita. Niisugused jõupingutused peavad selgelt ära näitama ka, et sellel, mida õigusemõistmise süsteem saab ära teha, on omad piirid (vt eespool punktid 24 kuni 27).

B.2. CCJE toetab kõiki meetmeid, mis need aitavad tugevdada muljet, et kohtunikud on erapooletud, ja võimaldavad õigust mõista (vt eespool punktid 28 kuni 32).

B.3. Niisugused algatused võiksid hõlmata (vt eespool punktid 28 kuni 32):

- mitte-diskrimineerimise ja võrdse kohtlemise koolituskavad, mida kohtud korraldavad kohtunikele ja kohtupersonalile (lisaks advokaatide poolt või nende tarbeks korraldatavatele samasugustele programmidele);
- kohturuumide ja töö korraldus, eesmärgiga vältida mis tahes muljet ebavõrdsetest võimalustest;
- protseduurid, millega välditakse tahtmatut solvamist ja mis muudavad kõigi kohtumenetlusega seotud isikute olemise pingevabamaks.

C. Kohtu suhted ajakirjandusega

C.1. CCJE leiab, et oleks kasulik kohtu ja ajakirjanduse vahelisi kontakte parandada, et

- suurendada vastastikust mõistmist selle suhtes, mis rolli kumbki täidab;
- teavitada avalikkust kohtutöö iseloomust, ulatusest, piirangutest ja keerukusest;
- parandada konkreetsete kohtuasjade kajastamisel tekkinud võimalikke faktiviigu.

C.2. Kohtunikel peaks olema järelevalvevolitused kohtu pressiesindaja või ajakirjanikega suhtleva personali üle (vt eespool punkt 35).

C.3. CCJE leiab, et riigid peaksid soodustama mõttevahetust mõlema elukutse esindajate vahel, eeskätt ümarlaua vormis, eesmärgiga mõlema probleeme esile tõsta ja selgitada,

ning et Euroopa Nõukogul oleks kasulik luua või toetada selliseid kontakte Euroopa tasandil, et saavutada Euroopa tasandi arusaamade suurem ühtsus (vt eespool punktid 36 ja 37).

C.4. Ajakirjandusõppeasutusi tuleks õhutada korraldama õigusemõistmise institutsioone ja menetlusi puudutavaid kursusi (vt eespool punkt 38).

C.5. CCJE arvates peaks mõlema elukutse (kohtunike ja ajakirjanike) esindajad koostama teise poolega esindajatega hea suhtlemistava ja kohtuasjade kajastamise koodeksid (vt eespool punkt 39).

C.6. CCJE soovib luua tõhusa mehhanismi, näiteks sõltumatu organi vormis, kes lahendaks probleeme, mida tekitavad ajakirjanike ülevaated kohtuasjadest või raskusi, mis ajakirjanikel tekivad teavitamise kohustuse täitmisel ning kes annaks üldisi soovitusi eesmärgiga täheldatud probleemide kordumist vältida (vt eespool punkt 40).

C.7. Samuti on tarvis õhutada looma kohtunike järelevalve all tegutsevaid kohtute vastuvõtu- ja teabeteenistusi, kes aitaksid ajakirjanikel kohtusüsteemi tegemistest paremini aru saada (vt eespool punktid 41 ja 42),

- edastades ajakirjandusele kohtuotsuste lühikokkuvõtteid;
- andes ajakirjandusele faktiteavet kohtuotsuste kohta;
- suheldes ajakirjandusega erilist avalikku huvi tekitavates asjades;
- andes faktiselgitusi või parandades fakte ajakirjanduses kajastatud asjades.

C.8. CCJE leiab, et teavet, mida kohtud ajakirjandusele annavad, tuleks edastada läbipaistval ja diskrimineerimist välistaval moel (vt eespool punkt 43).

C.9. CCJE leiab, et kui kohtuistungist tehakse telesalvestus, tuleks kasutada fikseeritud kaameraid ja kohtu eesistujal peaks olema õigus otsustada filmimise tingimuste üle ja mis tahes hetkel filmimine katkestada. Need ja muud vajalikud meetmed peaksid kaitsma asjasse kaasatud isikute huve ja tagama istungi nõuetekohase läbiviimise. Lisaks tuleks arvesse võtta ka menetlusse haaratud isikute arvamust, eriti teatud liiki menetlustes, mis inimeste erasju puudutavad (vt eespool punktid 44 kuni 48).

C.10. CCJE kutsub ajakirjandust üles enda jaoks välja töötama ametialaseid käitumiskoodekseid, eesmärgiga tagada filmitava menetluse tasakaalustatud kajastamine nii, et ülevaade asjast oleks objektiivne (vt eespool punkt 49).

C.11. CCJE leiab, et võib esineda ülekaalukaid põhjusi, mis õigustavad istungi filmimist piiratud kasutuseks, mille täpsustab kohus (nt hariduslikel kaalutlustel või selleks, et erilist ajaloolist tähtsust omavat istungit tulevaseks kasutamiseks filmile jäädvustada) ja niisugustel juhtudel on tarvis kaitsta selle istungi osalisi, tagades eeskätt, et filmimise meetodid ei häiri istungi nõuetekohast läbiviimist (vt eespool punkt 50).

C.12. CCJE leiab, et isikuõiguste rikkumistele tuleks kriminaalõiguslikult reageerida vaid erandjuhtudel. Ometi on kohtunikel ülesanne tagada, et tsiviilkahjusid määratakse arvestades mitte üksnes kannatanu kantud kahju vaid ka rikkumise raskust ja seda, kui laialdaselt seda ajakirjanduses kajastati. Erandjuhtudel peaks kohtutel olema õigus võtta kiireloomulisi meetmeid, peatamaks kõige tõsisemaid sekkumisi inimeste isikuõigustesse kas trükiste konfiskeerimise või eetrikeluga (vt eespool punktid 51 kuni 54).

C.13. Kui ajakirjandus esitab kohtuniku või kohtu aadressil pretensioone või kriitikat õigusemõistmisega seonduvatel põhjustel, siis leiab CCJE, et kohtunike vaashoituse nõuet silmas pidades peaks asjaomane kohtunik hoiduma vastamast samade kanalite kaudu. Arvestades, et kohtud saavad ajakirjanduses levitatud valeinformatsiooni korrigeerida, usub CCJE, et siseriiklikel kohtunikel oleks kasulik toetuda isikutele või organile (nt kõrgem kohtunõukogu või kohtunike ühing), kes on vajadusel suutelised ja valmis sellistele pretensioonidele või rünnakutele kiirelt ja tõhusalt reageerima (vt eespool punkt 55).

D. Kohtumenetluses ja –otsustes kasutatava keele mõistetavus, lihtsustamine ja selgus

D.1. CCJE peab kohtukeele mõistatavust, lihtsust ja selgust soovitavaks (vt eespool punktid 56 kuni 58).

D.2. CCJE leiab, et kohtukeel peaks olema mõttetihe ja arusaadav, otsese vajaduse puudumisel ei oleks tarvis kasutada ladinakeelseid või muid üldsusele raskesti mõistatavaid väljendeid. Õigusmõisteid ja –norme saab üsna hästi selgitada õigusakte või kohtupraktikat tsiteerides (vt eespool punkt 59).

D.3. CCJE arvates peaks otsuste põhistused olema alati täpsed ja täielikud, kuigi menetlusküsimustes võivad kohased olla ka lihtsustatud põhistused ja kohtunikud võiksid – kui see on lubatav – esitada põhistuse pigem suuliselt (vajadusel hiljem transkribeerides) kui kirjalikult (vt eespool punkt 60).

D.4. CCJE soovitab, et vähemalt kõrgemate kohtute ja muud tähtsad kohtuotsused oleksid interneti kaudu tasuta ja trükitud kujul üksnes paljundamise tasu eest kättesaadavad; tuleks võtta vajalikke meetmeid selleks, et kohtuotsuste levitamisel kaitsta huvitatud isikute, eeskätt poolte ja tunnistajate, privaatsust (vt eespool punkt 61).